

Naujosios lietuvi literatūros idėjinių ir forminių linkmės

Juozas Ambrazevičius

Vokiečių literatūros kritikas Schroederis, norėdamas suvokti vokiečių naujosios literatūros ryšį su pačiu gyvenimu, pradeda nuo šios priimtinos premisos: „Kiekviena tikra knyba yra jos laiką dvasios apraiška lyrinio eilrašio, pasakojimo, dramos forma... Visas dvasinis sąjūdis, dvasinis nusiteikimas, santykiai su Dievu, su artimu ir su gamta, dorinis kartos aukštumas ir žemumas duodasi išskaitomas be vargo¹. Epochos dvasia ypač aiškiai išryškėja, kada sugretini kelių kartų knybos vaisius. Kintant kartoms kinta žmogaus santykiavimas su metafiziniu ir fiziniu pasauliu, kinta jo pažiūros literatūra, kinta ir pati kuriamoji literatūra; kinta idėjškai ir formiškai.

Lietuvių naujojoje literatūroje tebedalyvauja, apskritai imant, dar keturios kartos. Viena jų, brendusi dar spaudos draudžiamaisiais laikais, beturi tik pačius paskutiniuosius mohikanus (Jakštas, Bit). Antra, idėjškai susiformavusi ir knybiškai pasireiškusi spaudoje atgavus, tebėra gausinga ir produktyvi (Gira, Krivė, Šeinius, Vydūnas, Vaitkus; kiek paskesni: Kirša, Vienuolis, Sruoga, Putinas ...). Trečioji aktyviai pasireiškusi karo bangos atoslūgyje (Binkis, Santvaras, Švaistas, Tarulis, Tysliava, Vaišėnas). Pagaliau ketvirta jauniausia ir judriausia, dabar dominuojanti (Aleksandravičius, Boruta, Brazdžionis, Cvirka, Grušas, Inčira, Miškinis, Nėris, Paukštelis, Romanas, Simonaitytė, Vaičiulaitis, Venclova, Zbarskas . . .). Ir kiekviena tiktai kartą pasirodo iš pradžių su dideliomis pastangomis atsiriboti nuo ankstesnės kartos, išeiti su sava pasaulžiūra ir sava knyba. Šiuo pranešimu ir mginama išskelti, koks tiktai kartų evoliucijoje dominavo pasaulžiūros tipas ir kiek jis reiškiasi pačioje knyboje.

Sunku betgi surasti matas, kuriuo galėtum sugretinti tiktai kartų pasaulžiūras kontrasto ar paralelizmo forma. O. Walzelis² labai vertina literatūros istoriko ir teoretiko W. Diltheyo išskeltus tris pasaulžiūros tipus: iš vienos pusės du, kurie jau iasi artimi gamtai; iš antros — vieną, kuris gam-

¹ Unser Weg, Bonn 1928, 79.

² Das Wortkunstwerk. Leipzig 1926, 110 p., Gehalt und Gestalt. . . 1929, 86, 7 p.

t pajungia dvasiai. Pirmas iš t dviej es s materializmo bei pozityvizmu tipas. Antrasis — objektyvus panteist ir panenteist idealizmas. Tre iasis — laisv s idealizmas. Pirmasis tipas dvasin pasaul aiškina tik fiziniu. Antrasis pasaulyje mato kažko dvasiško apraišk ; mielai žvelgia dievyb s išsiliejim pasaulyje; gamta jiems dievyb s dalel . Bet ir pirmasis ir antrasis tipas t aplinkin pasaul tik pasyviai priima. Neužsimoja apveikti j ir performuoti. To siekia tik tre iasis tipas. Tre iojo tipo yra valios žm on s, kuriems dorinis apsisprendimas yra viskas. Tuo principu jie nori ir pasaul formuoti. Kalb dami apie Diev , supranta j kaip gryn dvasi , kuri stovi aukš iau pasaulio ir gamtos ir juos valdo.

Nors šitas Diltheyo susiskirstymas ir domus, bet metodiškai ir jis neturi vieno pagrindo. Šiuo tarpu atrodo ar nebus parankesnis jo variantas: ži r ti, kas yra centras, kur orientuojasi visa pasaul ži ra: psichofizin ar metafizin b tyb , žmogus ar dievyb , vadinas: antropocentrin ar teocentrin pasaul ži ra. Nuo to, kas yra k r jo pasaul ži ros centre, priklausys ir paties k r jo santykiavimas su Dievybe, ir su pasauliu, ir su pa iu savimi. Priklausys nuo to ir jo paties k rybos id jin s bei formin s žym s.

PIRMOJI KARTA

Spaudos draudimo laikais brendusi j rašytoj pasaul ži ra jau buvo išsidiferencijavus. Literat roje dominavo ta teocentrin linkm , kuri, r - pindamasi visuomeniniais interesais, ideologijos centr betgi tur jo Dievyb . j atsižvelgdamas žmogus sprendžia ir savo santykius su ja, su visuomene, su tauta. Jau iasi jis pareigotas elgtis taip, kaip reikalauja elgtis aukštasis gyvenimo principas. Jau iasi es s tik vykdytojas to, kas jam paskirta. Jau iasi pajungtas aukštesniam už save objektyviniam autoritetui. Jo individualizmas d l to taip neprasimuša jo darbuose. Pirma pat darb matysi, o tik paskiau jo kukl autori . Antra vertus, šitoks teocentrin s pasaul ži ros žmogus nesijaus es s vienas. Jis turi paskatinimo idealistinius žygius. Turi tam tikr aiški direktyv , paguodos, optimizmo gyvenimo kelyje. Ir nors pasireišk prastinis kiekvienam žmogui traukimas žem , bet tas žem s gyvenimas blanksta id j šviesoje. Ir to tipo žmogus, kad ir klupdamas, imasi save ir gyvenim aktyviai performuoti.

Šita teocentrin ideologija, sutapusi su atgimstan ios Lietuvos epocha, yra davusi m s literat rai stambi laim jim : M a i r o n , J a k š t , P i e t a r , Š a t r i j o s R a g a n , V a i ž g a n t . T ideologij išreiškia ypa iai pirmieji du.

Literat ros teorijoje ir kritikoje Jakštas žmogaus k ryb orientuoja Dievo k ryb . Žmogus es s k r j lis Dievo Absoliuto paveikslu. Absoliuto žym s, kurios reiškiasi per Jo k ryb — kosm , gamt , yra sykiu ir žmogaus k rybai normos. Atvirumas, aiškumas, logiškumas, nat ralumas, sai-

kingumas — tie Jakšto reikalavimai žmogiškajai k rybai yra jo aiškios teocentrin s ideologijos apraiškos³.

Pati k ryba tur jo realizuoti objektyv j grož literat rin mis priemon mis. Vadinas, ia neakcentuojamas pats k r jas su savo pergyvenimais. Šio laikotarpio rašytojai atitraukia save užpakalin plan , net lyriniuose veikaluose. Dominuoja tautiniai, visuomeniniai, kosminiai interesai, didieji herojiškieji žygiai, o gyvenimo smulkmenos tirpte tarp žygi sutirpusios (Maironis).

Netgi personaž dvasios chaotiškoji pus šio tipo rašytojuose yra pajungta tvarkingumo principui dvasiai. Kad ir kažin kaip miela b t pasiduoti jausm gyvenimui, po vidaus kovos herojus paklus pareigos balsui, susirasdamas metafizin paguod (Rainys, Viktut , Mamat ...).

Aiškliai, tiksliai, griežtai Maironio pasaul ži rai atsako netgi išviršin forma: aiškus, taisyklingas ir sykiu paprastas jo sakinys, taisyklinga išbaigta strofa⁴.

ANTROJI KARTA

Su nauj ja karta, jau spaud atgavus, pasirodo naujos ideologijos stipri prošvais i . Bene pirmasis jos reišk jas akivaizdžiai pasirod i u r l i o n i s . Savo galingomis vizijomis jis apr p visat kosm , pajuto paslaptingas jo gyv sias j gas, kurios melodingais ritmais ir chaosais, procesijomis ir saul s garbinimais veržiasi pirmaprad šaltin . iurlionio žmogus yra vaikas, kuris džiaugiasi pien s si leliais, nepaisydamas viršum galvos pl šraus paukš io. iurlionio žmogus yra ir milžinas Dvasia, kuris stengiasi pakilti aukš iau už vis kosm , suvokti jo prasm ir kelius, žal io pavidalu apskrieti kalnus ir vandenis ir pagrobt karališk j kar n . Nors ir Jakšto ir iurlionio pasaul vaizdis apima tolimiausias b ties priežastis, nors abiej žmon s gravituoja aukštesn j prad , ta iau iurlionio žmoguje neb ra tos jakštiškos, maironiškos vienyb s ir aiškumo. Jo dvasia kupina galing antitezi ir abejojim . Senajai ideologijai, kuriai gyvenimo prasm buvo aiški, tuo metu neatrod priimtinas tas naujas iurlionio ieškojimas pasireišk s ir tapybin mis formomis. Ir kilo senosios ideologijos atstov konfliktas su iurlioniu⁵. Naujoji karta iurlionyje nujaut nauj did keliarod ⁶. Jos

³ Plg. A. Jakštas; Meno kurvbos problemos, 1931, 21; Amžinoji poezija ir jos k - ryba, „Židinys“ 1932 m., VII, VIII—IX.

⁴ Plg. mano str. Maironio lyrikos sociologija. „Židinys“ 1932, VIII—IX, 108.

⁵ Plg. Jakšto nusistatym d l iurlionio paveiksl 1909 m. tre iojoje lietuvi meno parodoje. Jakštas. Meno k rybos problemos 148.

⁶ 1915 m. „Bare“ 201 B. Sruoga raš : — iurlionis — dieviškas pranašas nauju neap iuopiamu pasauliu, kupinu naujo džiaugsmo, naujos laim s, naujos givib s, pirmas prad jo pinti Jaunosios Lietuvos savita vainika. Jis at jo kaip degans meteoras nuo tolimu tolimu mitu pasak pasaulio, nuo žilu dain melodij ir papuoš vainika

dvasiai ypa iai artimas tapo tas antrasis iurlionio žmogus Prometejus Titanas.

Tuo pa iu metu ir Herba iauskas veržiasi iš senosios teocentrin s ideologijos (Gabija 1907; Eršk i vainikas 1908). Kaip kiekviena nauja srov , Herba iauskas aiškesnis savo neigimu, nekaip pozityvia ideologija. Neigimas tur s sudaryti audr , kad sen sias vertybes sunaikintu. „Audrai už jus, bus, žinoma, baisu, o jai pra jus, bus ramu, gražu, linkma. Lietuvi sielos atsipeik s“ (Eršk i vainikas 73). O joms reiki atsipeik ti nuo prisl gusios senosios ideologijos. Naujojo žmogaus ideologij kurdamas, Herba iauskas atmeta bet kok dievišk j ar žmogišk j autoritet . Žmog atpalaiduoja nuo priklausomyb s. Padaro j sau valdov , autonomišk , genij lyg Dievui, Jam prieštaraujant , prometejiškai maištaujant , nes tikrasis menas tik tada kyl s, kada žmogus genijus nusi stato prieš Diev . Tas genijus amžinai neramus, nuolatos blaškosi, yra savo kelio ir savo tautos kelio ieškotojas.

ia jau aiškiai pasinešta antropocentrine linkme, žmogus tampa pasaul ži ros centru, pagal kur viskas orientuojasi.

Herba iausko skelbiamas individualizmas, griaujamas ir ieškomas, betgi teb ra svetimas materializmui bei pozityvizmui, lygiai kaip tas materializmas iš esm s buvo svetimas iurlioniui.

Pozityvistinis žmogus, arba kaip Herba iauskas vadina, „sociologiškas gyvulys“ — moka tik griauti, dvasia gi žmogystos — moka griauti ir statyti! Niekindami dvasi , paniekina žmog ir iš griuv si tveria „žv riažmogio karalyst “ (Eršk i vainikas 34). Atmeta Herba iauskas ir pozityvistiskai suprantam taut — kaip žmoni grup , suvest draug n socialini ir ekonomini interes . „Materiališkai tautiškas susipratimas gali išmokyti puiki puikiausia r plioti ia — ant žem s, biznieriškai suprastos... bet suvis negali išmokinti prakilniai ereliškai lekioti, žaibiškai jausli ir protauti, perk niškai tverti tikros „Laisv s karalyst “ (Eršk i vainikas 32). Tauta turinti dvasi . Surasti t dvasi , surasti tautos esm ir j atgaivinti es s poeto k r jo uždavinys (Eršk i vainikas 47). Ieškoti jos tur s Lietuvos gamtoje, legendoje, pa iame savyje, savo individualyb je.

Pati k r jo individualyb daros jo k rybos norma. „Tikras poetas nesibijo išreikšti savo individuališkus jausmus savo individuališkoje formoje, nors j. . . išpravardžiut „dekanatu“, „ekskomunikuot modernistų“ (Eršk i vainikas 48). Kritiko uždavinys, sak tada jau B. Sruoga, es s ieškoti, kiek autorius yra atv r s savo siel , ir „vien tik sielos atv rimo galingumu“ galime veikal vertinti“ (Baras, 1915, 202).

visugražiausiu žiedu. O mes po žolike, nors po pumpuriuk nešame, krauname. Bet niekas dar tokio gražaus žiedo, kaip anas pirmasai nerado, nors jau daugel kitu atnešta ir inpilta ...

Šita individualistiška, autonomiška, panteistiška dvasia buvo aktuali ir kiliems to meto žmonėms⁷.

Nauja ideologija, naujas žmogus literat roje sušvit jo keliomis atošvaistimis. Sušvit jo labai stipriai, intensyviai. Atsipalaidavimas nuo autoriteto, nerimstamas ieškomasis individualizmas yra sutelktas Kr v s Šar ne (1911) ir Še inia us Kuprely (1913). Šar nas ir Kuprelis yra du tos naujos ideologijos ryškiausi padarai ir skelb jai, dvi jos fazės. Abudu susikuria nauj gyvenimo prasmė — meilė. Veržiasi j su intensyvumu. Abudu tragiškai pergyvena nusivylimą tuo savo idealu. Abudu ieško naujos gyvenimo prasmės. Ji — garb : nori apskrieti pasaulį sakalais, bet ti „garsingesni nei patsai Dievas“ (Kuprelis 38), kad mirdami palikt apie save garsą. Tik Šar nas eina t garb su kardu, Kuprelis eina j per knygas. Kardas padeda nulenkti Šar nui visas Dainavos krašto galvas. Knyga padeda Kupreliui suprasti, kad jis pagarsis kultūros darbais: mašinas išradinamas, laikraštis leidamas. Šar nas atmet sen j religiją. Kuprelis ne tik atmet, bet ir nauj susidar : panteistin . Šar nas akcijos žmogus, Kuprelis — kontempliacijos; viskas baigsi jo norais, o darbuo ra. Tai paskesnis, palyginti su Šar nu, kultūros evoliucijos etapas.

Toki žmoniai ir daugiau švystels šitoje epochoje (Kr v s Vainorus).

Naujos ideologijos individualistiškas didingumas ir panteistiškas santykiavimas su kosmu prasiveržia net veikalo architektonikoje. „Šar no“ akcija banguoja diding ja gamtos ritmika: niauikiasi, sužaubavo, audra pasik l , ir perk nas sugriaud , saulei tekant. O su Kuprelio pergyvenimais eina gamtos akompanimentas: perk nai ir giedriosios valandos.

Antra tos naujos ideologijos atošvaistė — pasukimas gamt , liaudies žmones ir liaudies poezij . Tik liaudyje dabar ieškos ne socialiniai santyki bei etnografijos, kaip Žemait , Lazdyn Pel da, bet žmoniai dvasios. Iškilis paskutiniai liaudies mohikanai su autonomiška animistiška ar panteistiška dvasia (Lapinas, Dalba, Burzdulis, Mykoliukas, Rapolas). O lyrika pasuks liaudies kurybos link, pasisavindama tautosakišk stili . Šitas žmogus yra toks artimas iurlionio pirmajam žmogui, primityviam žmogui. Žmogui Vaikui, besidžiaugan iam pien s si leliais.

Per jimas iš teocentrin s pasaulį ži ros antropocentrin , autonomišk j , senosios griuvimas, naujosios susik rimas yra dav s D o b i l o

⁷ St. Šilingas L. Bytauto mirties proga laiko j tam tikru Uebermenschu, aiškindamas, kod l jis negal s myl li tik vien moter — motin :

„D l to kad galingas esi, kad nesamoningai žinai, jog Tavo esyb — vainikas, jog Tu ratas iš bo i evliucionavusi grandinio. Tu ja miili, nes ji Tau dav k'lna — Dvasia Tave pagimd . Tu instinktyviai nujauti, kad nepagaminsi už save augštesn s, tobulesn s esib s. Tu at jai kad b ti ratu, kad sutverti savimi grandinį.“

Tas gimins žiedas t sia toliau Šilingas — panteistiškai susilieis su visuma: „Gal tai tik Visumos posman insipin Jo Dvasia, kad lukterius v l nusileisti ir dabaigti nepabaigta Sielos giesme-himna, min i grandini išdainuoti tas dainas, kurios li liavo Jo Siel , kurios nusineš su savim“ (Baras 1915).

Bl d (1912). Bl do Bajori nas netur jo savo viduje ramumo ir d l to jaut si nelaimingas, kol gyveno sen ja ideologija: pasikliov svetimu autoritetu, deg herojiškuoju noru kovoti. Vidaus konfliktai išnyko, kada prisi m nauj ideologij : žengti „savo išmintu taku“, savo dvasios nujauiamu. Jo nuojautas stiprino ne žmogaus autoritetas, tik gamta, kurios d sniai jam rod si pa ios Dievyb s d sniai. O gamtoje Dobilo žmogus mat kiekvienam augmen liui paskirt augti, tarpti, klest ti. Ir žmogui d l to es skirta ne kent ti, ne kankintis šioje žem je, ne kovoti, bet ramiai džiaugtis gyvenimu ir eiti savo kasdienines pareigas, kaip jas eina pilkasis Lietuvos „artoj lis“, ne herojus karžygys⁸. Gyvenimo džiaugsm Dobilas pastato prieš asketizm , asmenyb s savarankiškum prieš autoritet ⁹.

Atpalaiduotam, autonomiškam individui yra du keliai: eiti savo dvasin s prigimties keliu, arba pasileisti savo materialin s prigimties vedamam. Kol dominavo dvasinis individualizmas, literat ra dav gražiausi literat rini personaž , bet su pokariniu gyvenimu literat r ateina sensualistin s prigimties žmogus. Ateina be dvasios, tik su poj tiniu hedonistiniu gyvenimu, be valios, tik su nervais. Tautos visuomen s interesai jo nevilioja, amžinyb s ilgesio nebelik . Tik asmeniniai, egotistiniai pergyvenimai.

Šitoks žmogus prasiveržia ir lyrikoje ir beletristikoje. Lyrika, dabar niekam netarnaudama, yra tik individuali pergyvenim reiš k j . Tie pergyvenimai ne vair s, daugiausia erotika ir gamtos kontempliacija. Bet jie to meto žmon ms yra net diev takai.

Atpalaiduotas žmogus, atpalaiduota ir forma nuo klasinio griežtumo. Duodama formai laisv . Forma dailinama, ja žaidžiama, ji gauna atstoti ir emocijos ne vairum . Pavadinta ji buvo dekadentizmo vardu. Tas vardas tinka jai d l emocijos nuskurdimo ir suasmen jimo, bet ne d l formos. Jo talentingiausias reiš k jas tuo metu pasirod Balys S r u o g a , dav s pradži vadinamajai neoromantinei ar simbolinei lyrikai, kuri paskiautur s žymiai evolvuoti id jinio turiningumo ir forminio grakštumo linkme.

Daug bedvasiškesn žmog , kuriam ner pi visuomeniniai, tautiniai ar kiti id jiniai interesai, kuris pavirt s tik savo sensualistinio gyvenimo vergu, kuris iš sav s ir iš kit moka tik šaipytis, bet kuris moka galantišk manier — yra parod s Jurgis S a v i c k i s .

Antropocentrin je ideologijoje nebus vietos visuomeniniams reikalams nei savo paties dvasinei prigim iai ilgai reikštis ir jaunesniuose rašytojuose ir poetuose. Tai žmogaus sumenk jimo momentas. O to pasikeiti-

⁸ Plg. Dobilas; Vienožinskis ir reikalingumas mums renesanso. „Skaitymai“ 1922, XVII.

⁹ Plg. mano straipsn „Dobilas“. „Židinys“ 1934, XII.

mo skausming proces su visu nykumu talentingiausiai atskleidžia P u - t i n a s Altori šeš ly. Tenai pasikartoja dvasin evoliucija, parodyta pir - m syk Dobilo Bl de. Tik ia naujas, tolimesnis laipsnis, nusileidžiant teocentrin s ideologijos antropocentrin , iš idealizmo hedonizm .

Betgi jis dar nepasiek s Savickio heroj lygmens. Vasario dvasioje lik pirmykš io idealizmo. Tas idealizmas, susid r s su hedonistiniais pa - linkimais, sukelia sieloje skaudži dram . Ji išnyks, kada visas žmogus su savo darbais ir mintimis taps vieningas kaip ir Savickio žmon s.

Pasaul ži ros atžvilgiu, kokia evoliucija, palyginti, su pirmosios kar - tos herojais: nuo Rainio, nuo Mamat s, nuo Viktut s per Šar n , Kuprel , per Bajori n iki Vasario, Liuc s ir J. Savickio žmogaus!

TRE IOJI KARTA

Žmogaus id jinis didingumas ne daug pasikeit ir futurizmo Keturi V j k o l e k t y v o ideologijoje, kuris tur jo išreikšti „ši die - n epoch “ („K. V.“ 1926). 1922 m. „K. V.“ pasirod su stipria negacija: prieš estetus, grožio saugotojus, prieš tuos, kuriems menas „švelniai ir at - sargiai kasyt papades“ („K. V.“ 1), prieš „anemišk simbolizm “, prieš „sur gus tautin romantizm “, prieš j žod , prieš sakin .

Nors lietuvišk j futurist pozityvioji ideologija mažiau išpl tota, bet aišku, kad joje žmogus nepripaž sta jokio autoriteto. Herba iausko indi - vidualiste buvo mistin s dvasios, kuri kankinasi, verž si, o futurist indi - vidas išdidumo išdidus, ta iau tuš ias. Žmogus eina lygiomis su daiktais (Archipenka). „Futurizmas parod menininkams, kad mechanizmas taip pat gražus kaip ir pats žmogus ir kiti daiktai“ („K. V.“ I, 61). Iš ia ir pagarba tiems epochos mechanizmams — mašinoms.

Prie mašinos t kstan iai žmoni , ir poetai turi atsидurti tame t ks - tanyje, tapti kolektyvo nariais. Kolektyvin dvasia turinti išeiti iš vals - tyb s ir tautos rib , tapti universali, kosmopolitin . Proklamuojamos tarp - tautin s parodos, suvažiavimai, s jungos. Šitas kosmopolitizmas ir kolek - tyvizmas iškyla prieš ankstesn s kartos estet individualizm .

Mašiniškoje kolektyvin je ideologijoje ir menas es s tik amatas. „Me - nas yra tik viena grandis visoj gamyboj preki vertybi “ („K. V.“ I). kv pimo nereiki . „Stengiam s geležin s valios pagalba išmokti valdyti žod “ („K. V.“ I). Jie ir nekuria, bet dirba daiktus („K. V. P.“).

Matome, „K. V.“ ideologijoje menas netek s aureol s, kuri jai buvo suteikus ankstesn karta. Netek s nei autonomijos. Menas — priemon naujam žmogui formuoti.

Visai nuoseklu, jeigu šitas menas pasirod „K. V.“ daugiausia propa - gandinis, aktyviai skelbdamas t nauj ideologij . J poezijoje n ra pa - garbos nei Dievui, nei gamtai, nei žmogui. Dievas šaukiamas tams : „Ei.

brolau Dieve, tamsoj mes pauliosime“ („K. V. P.“). T žem , kuri su tokiu pietizmu buvo traktuota Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Dobilo, Kr v s, Šeiniaus, futurist poetas traktuoja kaip mergiot , meiluž („K. V. P.“). O žmon se link s matyti sifilitikus, kokainistus. Tod l Binkis manifestiškai eil raštyje skelbia: Tegyvuoja radio, telefonai! šalin knygy supel j s balastas! Gana bus žiovulingoj vienumoj t noti! Klausykite, ten toli miestai alda! Tai fabrik , mašin choras dainuoja mums modernišk j mald ! („K. V.“, 1926). Mašina su mašinos muzika. Jos ritm turi išreikšti muzikaliniai žodži efektai, grafiniai ženklai. Kalami nauji žodžiai, gausiai vartojami tariamieji beprasmiškieji, parenkami iš esam j , kuriuose daug aplombo ir paniekos kitiems. Ritmas retorinis, kaip kalb tojo. Skiriama kolektyvui literat ra gauna plakatin pob d .

Šita ideologija literat roje atsispind jo; tik, nedav toki aukštos vert s dalyk , kaip ankstesn s. Vien Binkis ir Tysliava, neabejotini talentai, tedav po kelet verting eil raš i ta ideologija paremt , o toliau savo talent apvert menui amatui.

KETVIRTOJI KARTA

Su tokiu pat išdidžiu aplombu ir simbolizm ir futurizm atmet Tre iojo Fronto kolektivas (1930, I). Bet jo pozityvioji ideologijos dalis aiškesn . Ji skelb „lietuviško berno“ ideal . Tas bernas tur jo pasirodyti ne tik literat rinis tipas, kaip Žemait s, bet naujos programos skelb jas, kaip mies ionio antipodas.

Palyginti su „K. V.“, tai tas pats žmogus — laisvas nuo bet kurio autoriteto, pats save aukštin s, taip pat kolektyviškas. Bet nauja tai, kad šitas žmogus grindžiamas jau vienu luomu — proletariatu. ia kuriamas klasinis, luominis žmogus, o „K. V.“ tekalb jo šiaip sau apie liaud . Antra, tas žmogus, yra kovos žmogus, klasin s kovos aktyvistas. Jis reikalauja sau pirmavimo gyvenime, „pasi sdamas velniop t darb trukdant ir jo prakaitu mintant mies ion“ („T. Fr.“ 3, 36).

Menas jiems, kaip „K. V.“, yra tik „rankis, didžiulis buomas, kuriuo ver iam, kas supuvo, ir statom, kad dygsta ir auga“ („T. Fr.“ 1931. 4. I). Kiekvienas žodis tur s mušti tiksl , demaskuoti atgyvenusi visuomen ir griauti jos supuvusias dreban ias kojas (ib.). Iš antros pus s literat ra turi atvaizduoti „m sišk s visuomen s pažang j veržim si“ („T. Fr.“ 2. 22). Ne formalizmas, bet id jinis pradas, b tent, marksistinis, tur s vyrauti literat roje.

Šita ideologija visai nuosekliai reišk si literat roje ir pasirod produktyvesn nei „K. V.“ (Boruta, Venclova, Kapnys, Cvirka). Talentingiausiai tuos du aktyvist literat ros uždavinius yra realizav s Cvirka. Jo Frank Krukas atlieka pirm j uždavin : griauja tariam j buržuazin santvark : etik , religij , socialin , politin gyvenim . Griauna-

majai ideologijai tinka net pati romano forma: satyra, ironija, mefistofeliškai juokas iš — visa ko. O Žemėje maitintojoje, šalia griauamosios ideologijos, personifikuotas ir idealusis „lietuviškas bernas“: aktyvus, valingas, religija atsikratęs, kolektyviškas, tik prieš žemę prisirišęs (ne pan-teistiniai, tik biologiniai, ekonominiai ryšiai, kaip prieš maitintojos).

Naujosios ideologijos dvilypiam tikslui (kovai ir konstruktyvizmui) tinka ir romano formoje dvejopą personažų sukonstruavimas. Vienas — senosios santvarkos karikatūra, antras — bsimosios santvarkos idealas. Vienu griauama, antru statoma. Vienas ligi galo blogas, antras geras. Gresia pavojus tokiems vedamiesiems personažams pavirsti schemomis kaip pasakoje¹⁰. Vadinas, gresia pavojus primityvinti literatūrai ir literatūriniam skoniui¹¹.

Lygiagrečiai su „K. V.“, „T. Fr.“ reiškiasi ir kitos ideologijos. Šalia sensualistinės, oportunistinės, marksistinės — idealistinės, etinės, religinės. Tik jos nepasirodė literatūroje ir gyvenime taip efektingai, su reklaminėmis programomis. Efektas buvo svetimas net pačiai ideologijai. Jos reiškiasi daugiau paia k ryba. Bet popularios nebuvo. Nepajėgė ilgai sudaryti sąjūdžio, kaip juos, atrodo, buvo sudarę „K. V.“ ar „T. Fr.“. Idealistinės pasaulžiūros linkm tarpo labai pamažu.

Reikšmingiausias jos inspiratorius St. Šalkauskis. Jo Ruomuva (1921) paskelbė panaujinti ir pagilinti teocentrinį pasaulžiūrą. Joje žmogus pakeliamas iš hedonistinio, sensualistinio pasaulio interes idealistinius. Jame išnyksta priešgyniavimas tarp Dievo ir žmogaus. Lyg susitaikydamas su Dievybe, žmogus grįžta prie visados jaun Evangelijos lapų, su atviru protu ir gryna širdimi prie dieviškosios išminties šaltinių. Nuo jo išsižadėję savo prosi, temdant dvasinį žvilgį, ir patirs „savo bitybų viduje tšviesos potvynį, kuris visa ką išaiškina, visa ką vertina, visa ką gaivina, visam kam nurodo tinkamą vietą. Nes vienas t ra tikrojo gyvenimo principas ... Jis veda mus nenuilstam gyvenimo kov ir kartu teikia amžinos rimties vainiką“ (Ruomuva 1921, 10). — Tai naujas teocentrinės pasaulžiūros, kovojančios pasaulžiūros, arba, kaip Diltheyas pavadinti, laisvės idealizmo žmogus. Jis artimas Jakšto, Maironio teocentriniam žmogui.

¹⁰ Ties sakant, Cvirkos talentas pasirodė ne ten, kur jis „naują“ žmog kuria, bet ten kur jis gamtos stichiją gilinasi; ten, kur gyvenimišką, keniant žmog rodo, ypač iai vis apėit .

¹¹ 1936 m. birželio mėn. pasirodė Literatūros žurnalas, leidžiamas V. D. Un-to Hum. Moksl Draugijos, visuomeninė ir literatūrine ideologija, savo bendradarbiais, savo tonu ir net paia žurnalo technika yra Treio Fronto tęsinys. Skirtumas tas, kad Treias Frontas buvo jaunuoliškesnis ir dėl to ekstravagantiškesnis, o Literatūra subrendęs, ir išryškėjęs su savo siekimais. Ypač iai išryškėjęs karingasis laisvamanybės skelbimas. Pažymėtina ir tai, kad Treias Frontas buvo vedamas jaunosios kartos atstovų, o Literatūroje susijungta pati jaunoji marksistų karta su Šar no autorium ir jo kartos akademikais laisvamaniais.

Antra vertus, misteriška kalbamas apie tautos gelmi švent j viet , kur deganti tautos amžinoji ugnis, tautos s mon ; sintetiškai ieškodamas tautos pašaukimo ir keli , Šalkauskis nebuvo svetimos dvasios nei antrosios kartos antropocentrinei idealistinei pasaul ži rai, iurlioniškajai, vyd niškajai. Abidvi, vadinasi, savyje sutelk , susintetino. — Šalkauskio mestos id jos pamažu ir labai pamažu, betgi formavo šviesuomen s s mon . Patys nesijausdami, dalis šviesuomen s, ypa iai jaunoji, prad jo kalb ti Šalkauskio terminais, s vokomis, kult rin mis ir tautin mis temomis: apie ryt ir vakar kult r sintez , apie tautin k ryb , kurioje lytis individuali tautin , o turinys visuotinis, apie mistišk j Evangelijos veikm pa iam k r jui ir t. t. Formavosi naujas žmogus.

Apie 1929—30 m. šitas naujasis besiformuoj s žmogus m gina kolektyviškai pasireikšti literat ros teorijos klausimais (Pi vis, Granitas, Naujoji Romuva), jau panaujintomis, pakeistomis linkm mis. Palyginti Su „K. V.“ ar „T. Fr.“, šie kolektyviniai leidiniai rodo susir pinimo irgi ne viena literat ra, bet visu gyvenimu, tik ne atskiru luomu, o visa tauta. Tautai gresianti vakar ir ryt stichija. Tarp j tauta gal sianti išlikti tik suk rus ideališk , krikš ionišk kult r (Pi vis, 1929). Menas ir ia jau netek s principo: menas menui. Menas es s galingiausias veiksnys, trukd s materijai sivešpatauti (ten pat 100).

Kaip „Tr. Fr.“ sau tradicij ieško Žemait je ir Bili ne, taip šit atsig žiama Jakšto ir Tumo tautin pasaul vaizd . „Su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir Keturiais V jais (Pi vis, 1929, 2, 93).

Kitas kolektyvas Granitas (1930), gilindamasis k rybos psichologij , v l iškelia k r jo autonomijos klausim ir naujai j nušvie ia. K r jas tur s b ti laisvas, bet laisvas dvasiškai. K r jo dvasia turi viešpatauti savo paties materialinei prigim iai. Dvasia, valdydama doros principais žemesni j prigimt , ne tik neužmuša k rybinio karš io, bet priešingai — j dar labiau sudinamina (Granitas). Ragina atstatyti atgavinti k r jo asmenyb . Palenkti j katalikyb s autoritetui, nes niekas kitas taip neišvadav s žmogaus nuo gamtos demon vergijos, niekas kitas nepastat s žmogaus dvasiškai ant koj — kaip katalikyb . Jos principai darosi pažangiausias veiksnys k rybai, nuolatos naujai, dinamiškai, naujomis formomis kylan iai iš dieviškos pilnaties pasiilgimo, intimiškai susijusio su žmogaus sielos gyvenimu (ten pat). Tuo šit idealist supratime išsiskiria poezijos k ryba prieš „K. V.“ poezijos amat , išsiskiria poezija, kylanti iš žmogaus santyki su gyvenimu, kosmu, dievybe, prieš „T. Fr.“ poezij , kylan i tik iš luomin s kovos. Poezijai gr žinama aureol ; art jama v l teocentrin s modifikuotos ideologijos plotm . Neatitrkstama nuo realaus gyvenimo metafizines sferas. Nepasilieinama tik materialinio, ekonominio gyvenimo plotm je. Abudu sintetinami. Sin-

tetinamas ir žmogus: jame koordinuojami materialiniai ir dvasiniai interesai, su dvasini interes persvara. Kuriamas, j žodžiu, pasiskolintu iš Šalkauskio, — pilnutinis žmogus.

Šitokia pasaul ži ra, nepriklausomai nuo teorini samprotavim , jausti pasireiškusi ir k ryboje. Davus gausi vaisi vis trij žanr . Bet ypa iai lyrikos (Aleksandravi us, Brazdžionis, Miškini nis...). Lyrikai pl toja formin lankstum ir id jin turiningum . Id jiniu atžvilgiu poezija vaduojasi iš siauro sensualistinio pasaulio, vaduojasi iš grynai individualistini , asmenini jausm . Atsiranda dvasini interes : veržimosi santykiauti su Absoliutu, su t vyne, ar t viške, su vi-suomene. Imama gilintis ne savo asmeninius išgyvenimus, bet sijausti kit žmoni dvasi , k jie tur jo pergyventi tam tikrais momentais. Motyvai objektyv ja, gaus ja. Žmogus darosi pilnesnis, vispusiškesnis. Jis pajunta ir savo intimus ryšius su žeme; jis ir visuomen s reikalais serga; jis ir amžinyb jau ia, jis retkar iais ir su dievybe kalbasi, toks nusizemin s ir kaltas pasijut s. Nuoširdžiausi ir giliausi ligi šiol pasirod tie, kuriuose reiškiamos tautin s, visuomenin s emocijos.

Tuos interesus naujoji poezija gyvena kitokia vidaus forma. Prieš objektyv j pasaul autoriai jau iasi daug kuklesni, neiškiša savo asmens pirm sias eiles, nerodo paniekos kitiems, bet n ra juose ir tokio herojiško didingumo, kaip tos pirmosios teocentrin s kartos poetuose.

Jie pergyvena intimiškai, su paprastumu, daugumas elegiška.

Pergyvena emocijomis, nors šalimais esama ir intelektualinio pergyvenimo, bent iš ankstesn s kartos (Kirša). J lyrin emocija reiškiasi ne prakalbos forma, ne retorika, bet daina, recitacija. Lietuviškoje dainoje dominuoja ne griežtasis ritmas, bet melodija. Ir lyrikai savo eil raš io melodingum instrumentuoja asonansiniais, aliteraciniais s skambiais. Ope-ruoja pa iais mažaisiais, pa iais subteliaisiais to žodinio orkestro instru-mentais.

Su smulkiosiomis garsin mis žodžio priemon mis eina ir smulkiosios vaizdin s (rugiagli , žiogeli , k kali , iobreli ... simbolika). Su nat raliu paprastumu eina ir paprasta nat rali sakinio konstrukcija. Ir formos ir minties manierizmas nyksta. Einama sintetin fonuos meistriškum ir turinio gilum bei vairum , kurio duoda šitos ideologijos r mai.

Dvasinio gyvenimo ima daugiau rodytis ir dramaturgo Balio Sruo-gos dramose. Šalia gyvenimo banaliosios pus s iškelia bent kiek ir žmogaus humanišk j idealistin , religin gyvenim .

Šitai linkmei daug artimesni lyrikoje ir ankstesnieji Sruogos, Binkio kartos žmon s lyiukoje — Kirša ir Vai i nas, o dramoje Vy-d nas. J vis trij pasaul ži ros horizontas platesnis — apima žmog su jo kosminiais ir Dievyb s ryšiais. J žmogus etin b tyb , nuolat

besiveržianti etiškai taur ti. Bet jie kit poet tarpe stov jo nuošaliai, vieni rod s banal s, kiti nepriimtini to meto rašytojo dvasiai d l savo metafizikos, nepalaužiamos, pasak Sruogos, gyslomis¹². Dabar jie atrodo artimesni šitoje kartoje ir populiariesni.

O beletristikoje žmogus, kuriame jau susijung s dvasinis ir materialinis pradas, pasirod Vai iulai io novel se, Paukštelio apysakose, Grušo romane. Grušo Karjeristai id jiniu atžvilgiu šitai grupei ypa iai pažym tini. Gyvenim ia formuoja ne luomas, ne kolektyvas, bet asmenyb . Ne luomas kuria ar pagaužia gyvenimo pagrindus, bet taurus ar sumenk j s žmogus. D l to ir romane, forminiu atžvilgiu, gausu charakteri , ne kolektyvini scen . Kaip Cvirka deda mažžemi luom negatyv savo heroj luomin atstov dvarinink ir j proteguojan-i administracij , taip Grušas ne luomo atstov , tik asmenyb deda morališkai sunykusi žmoni karjerist tarp . O tokios asmenyb s idealas — asmenyb , morališkai tauri, valinga, pagr sta religija.

Panaši asmenyb , Domantas, toje karjerist aplinkumoje yra artimas Putino Vasariui, apsuptam praktik ir teoretik hedonist . Abudu juodu ger nor , abudu jausmingi, abudu filosofuoj . Tik Domantas skiriasi savo religiniais nusiteikimais, kurie jam yra atrama savam dvasios gyvenimui išlaikyti nepriklausomam. Gal d l to ir j likimas skirtingas: Vasaris, nors sopamai, bet pamažu savo vidaus strukt r priderina prie t gyvenimo hedonist , juos vis daugiau pan š damas. Domantas tos pa ios aplinkumos fiziškai sulamdomas, bet dvasioje jam išliko savarankiško žmogaus savijauta. Jis ne sutirpdomas karjerizmo j roje, o tik išplaujamas, išmetamas pašal , kaip skiedrel . Ta iau gyvenim paimti už rag , aktyviai jam pasipriešinti, kovoti ir j savai min iai palenkti — Domantas, kaip ir Vasaris, netinka. Šitas pasyvumas charakteringas daugeliui apžvelgiamo tipo idealist , tiek epik , tiek lyrik . Gyvenimo aki-vaizdoje jie yra tik receptyv s. Nors jie teocentrikai, idealistai, betgi d l savo pasyvumo jie netikt t tip , kur Dilthev buvo pavadin s laisv s idealizmu. Ne jiems gyvenimas valdyti, kol jie n ra pasiek dar to aktyvumo laipsnio, kur šitos linkm s pradininkas ir filosofas yra išreišk s tokiais žodžiais: „...vienas t ra tikrojo gyvenimo principas, ir jame visa kas gl di savo esm s pradžia. Jis veda mus nenuilstam gyvenimo kov (m. p.) ir kartu teikia amžinosios rimties vainik . . . M s idealas neleidžia mums pasitenkinti visiškai jokiomis žem s gyvenimo lytimis. Jis draudžia mums daryti stab iš šit ly i ir liepia eiti priek pažangos keliais, visur ir visada. Ir šitas žengimas yra nesiliaujanti kova (m. p.)... Kovos laim jimo paslaptis turi nustatyti ir m s ir j s kovos taktik . Ši-

¹² Plg. B. Sirakuzino-B. Sruogos neigiam nusistatym prieš Vyd no k ryb . „Skaitymai“ 1921. V. 160 tt., X, 87 tt. Dabilo teigiam vertinim , ten pat X. 62 tt

ta paslaptis tesireiškia mums vienu vardu, taip gerai žinomu ir taip dažnai kartojamu, o vienu laiku taip giliai pamirštamu. Tai — kryžius! Šituo ženkle tenor tume kovoti, nes jis neša tikrą laimį jį : jis reiškia laimį jį ne tik kovoje su priešais, bet ir su savimi...¹³.

*
*
*

Buvo šikais nubręžta, kaip mūsų literatarai banguoja tiek idžiniu tiek forminiu atžvilgiu. Banguoja tarp t dviejų kraštutinių ribų: teocentrinės ir antropocentrinės pasaulžiūros. Bet tarp jų yra daugelis niuansų, sudarančių vis kitokį pasaulžiūros tipą, kartais kontrastingą, kartais giminišką. Ryškiesiems mąginta duoti ir tam tikri vardai¹⁴.

Kiekvienas tas pasaulžiūros tipas yra palikęs pėdsaką mūsų literatarų, didesni ar mažesni, jeigu tik jo pasaulžiūra nuoširdžiai buvo išgyventa. Nuoširdus susigyvenimas su sava pasaulžiūra yra viena iš būtinių sąlygų vaisingai kūrybai. Prisimesdamas kitokios pasaulžiūros žmogum, autorius gali apgauti kitus ir save, bet jis išduos jo paties kūrinius. Maironio ar jaunojo Putino patosas išduoda, kad jie nėra tiek jautūs, kiek jie parašė. Salomėja Nėris proletariškos poezijos skurdumas parodo, kad proletariškoji ideologija josios asmenybei dar tebėra svetima, nors ji ir stengiasi pasirodyti proletariška. Netgi Cvirkos sugebėjimas vaizduoti gyvenimo nuskriaustą žmogų daug geriau už luomo kovotojų rodo, kad ir jo asmenybė tebėra nesusigyvenusi su ta marksistine ideologija. „Lietuviško berno“ idealas jam artimas žodžiais, teoriškai, bet gaivališkai, nes moningai pačiu gyvenimu tas idealas jam yra daug tolimesnis nekaip paprastos kaimo moters Monikos paveikslas.

Šitas kūrybos psichologijos faktas spėja koriguoti paskutiniaisiais laikais pasiskardėnantis balsas, kad rašytojai imtųsi tam tikros krypties, tam tikros ideologijos veikalus kurti. Koriguoti šia prasme: prieš kuriant kitos linkmės veikalus, reikia patys perkurti: pirma gyventi bet kuria ideologija, o tik tada išplauks šia ideologija pagrįstas veikalas. „Ko menininkas nemylėjo, ko nemylė, to jis neturi vaizduoti, to jis negali vaizduoti“, sakė Goethe¹⁵. Teisingas yra ir Vydūnas, sakydamas:

„Nors bus parenkami patys garsieji žodžiai, patys puikieji paveikslai, vis dėlto neskambės jie ir neturės gyvybės. Bet prasčiausieji apreikš Dievybę su grožiu, jeigu juos tars ir statys žmogus, kurio širdis grožybe kvpuoja ir gyvena“ (Vairas 1914, 4 nr. 4 p.).

¹³ Šalkauskis, „Ruomuva“ 1921, 11 p.

¹⁴ Vienu vardu visos linkmės apibūdinamas, be abejo, yra labai schematiškas, realyvis. Tačiau bent metodiškai jis yra atrama sugrupuoti palaidiems faktams.

¹⁵ Ermatinger, Das dichterische Kunstwerk. Leipzig 1923, 11.

K r j o restauravimas restauruos pa i k ryb , nes idealistin s teo-
centrin s linkm s reišk jo, prof. Šalkauskio, žodžiais betariant, k r j žo-
dis neprivalo skirtis nuo j gyvenimo.

LITERAT RA1.

- Ale š ke vi ius A., Kiršos k ryba. „Naujoji Romuva“ 1934 m.
12 nr.
- Bi i nas V., 44 poetai, „Židinys“ 1929 m., 12 nr.;
- Bi i nas V., „Keturi V jai“. „Gair s“ 1924, 1 nr.
- Brazdžionis B., Petro Karužo poezijos motyvai, „N. R.“
1933, 117.
- Dobilas J., Šar nas, Altori šeš ly ir m s renesansas. „Aka-
demikas“.
- Grinius J., Putino lyrika, Kaunas, 1932.
- Grinius J., Putino altori šeš ly. „Židinys“ 1933, 1 nr.; 1934, 1 nr.
- Jakštas A., M s kova su tre iafrontininkais. „Židinys“, 1931,
8—9 nr.
- Keliuotis J., V. Mykolai io-Putino „Altori šeš ly“. „Naujoji
Romuva“, 1933, 110, 121 nr.
- Keliuotis J., Petras Karuža. „Naujoji Romuva“ 1933, 117 nr.
- Keliuotis J., Poeto gyvenimo pasaka (Aleksandravi ius), „Nau-
joji Romuva“ 1934, 159 nr.
- Keliuotis J., Lietuviškumas ir literat ra (rašytoj nuomon s
diskusijose). „Naujoji Romuva“ 1933, 117 nr.
- Kirša F., Trys rašytoj kartos m s daliojoj literat roj. „Vai-
ras“ 1929, 1, 2 nr.
- Kossu - Aleksandravi ius, Jeruzale, Jeruzale, nenoriu tav s
(Brazdžionio Krintan ios žvaigžd s). „Naujoji Romuva“ 1933,
151 nr.
- Kossu - Aleksandravi ius, Ant. Miškinio lyrikos vedamasis
motyvas. „Naujoji Romuva“ 1934, 207—8 nr.
- Kralikauskas J., Vedamosios id jos luomini santyki temati-
koj (apie tre iafrontininkus). „Lietuyos Mokykla“ 1936, 3 nr.
- Mykolaitis V., Keturi V jai. „Židinys“, 1926, 12 nr.
- Mykolaitis V., Lietuvi literat ros problemas. „Naujoji Ro-
muva“ 1935, 10—11 nr.
- P. S., Tre io fronto kauk s, „Židinys“ 1931, 7 nr.
- Pad. Kas., Keturi V j užuv joj. „Gair s“ 1934, 2 nr.
- Radzikauskas, M s beletristika šiandien. „Naujoji Romuva“
1935, 3 nr.
- Radzikauskas, Fausto Kiršos Pelenai. „Vairas“ 1930. 4 nr.
- Radžvilas J., D l literat rini kart generacijos. „Kult ra“
1930, 2 nr.
- Radžvilas J., Linkmes nustatant. „Kult ra“ 1930. 10—11 nr.
- Radžvilas J., Kunigo romanai (Putino), „Kult ra“ 1933, 34, 5,
1934, 1 nr.
- Vai iulaitis A., Nat ralizmas ir lietuvi literat ra. Kaunas 1930.

¹ Surašomi tik patys svarbieji straipsniai ir tik apie pa i nauj -
j literat r .